

Vad är skepticism?

Sven-Ove Hansson reflekterar över vad ordet *skepticism* egentligen innebär och hur det kan komma sig att betydelsen av begreppet kan vara så diametralt olika i olika sammanhang.

VAD BETYDER DET EGENTLIGEN att vara skeptiker? Ordet används i väldigt olika, till och med diametralt motsatta, bemärkelser. En "klimatskeptiker" är en person som inte tror på vetenskapen. En "VoF-skeptiker" är raka motsatsen till detta, nämligen en person som är övertygad om nyttan av vetenskap och vetenskaplig metod. Hur kan samma ord användas för så motstridiga företeelser?

Filosofisk skepticism

För att förstå det bör vi gå tillbaka till den ursprungliga betydelsen av ordet "skepticism". Den finner vi hos den grekiske filosofen Pyrrhon och hans anhängare på 300-talet fvt (före vår tideräknings början). De utvecklade ett tankesätt som brukar kallas *filosofisk skepticism*. Man kan också kalla det "radikalt tvivel". Det är en filosofisk metod

René Descartes

som består i att envetet ifrågasätta ett påstående så länge som det alls är logiskt möjligt att göra detta. Oftast tillämpas det radikala tvivlet på sådant som vi i allmänhet betraktar som självklart, till exempel att omvärlden existerar och inte bara är en dröm. Många har hört talas om den skeptiska metoden i samband med Descartes (1596-1650). Han har blivit berömd för sin variant av en metod att sätta en gräns för det skeptiska tvivlet; att man själv existerar kan inte betvivlas eftersom man ju vet att man tänker, och

för att tänka måste man existera. (Han var dock inte först med det argumentet.)

Det radikala tvivlet är en användbar filosofisk metod för att utforska grunderna för vår kunskap och våra övertygelser. Det framstår till exempel som betydligt svårare att utveckla skeptiska argument mot enkla matematiska sanningar som $1+1=2$ än mot empirisk kunskap som till exempel hur många fingrar man själv har på sina händer. Av detta brukar man dra slutsatsen att matematisk kunskap har ett slags självklarhet eller säkerhet som empiriska utsagor inte kan ha. Däremot är det radikala tvivlet inte till någon nytta för att lösa vanliga vetenskapliga frågor eller för att avgöra vilka empiriska påståenden man ska tro på. I praktiken kan alla empiriska påståenden ifrågasättas med det radikala tvivlets metod. Därför kan den metoden inte användas för att skilja ut de mera trovärdiga empiriska utsagorna från de som inte håller måttet.

Det bör framhållas att den filosofiska skepticismen inte är en "ståndpunkt" i den meningen att det skulle finnas filosofer som tillämpar den på allvar. Om du besöker en filosofisk institution kan du förvisso träffa på personer som utvecklar och analyserar skeptiska argument. Däremot torde du knappast möta någon som verkligen tror på dessa argument, som till exempel är övertygad om att livet är en dröm eller att studenterna inte existerar. (Skulle du stöta på en filosof som behandlar studenterna som luft så har det andra orsaker.)

Vetenskaplig skepticism

Motståndsrörelsen mot pseudovetenskap formerades på 1970-talet. Redan från början användes termen *vetenskap-*

lig *skepticism* som benämning på rörelsen. De flesta organisationer inom rörelsen har ordet ”skeptiker” eller ”skepsis” i sitt namn, och dess

Paul Kurtz

viktigaste internationella tidskrift heter sedan 1977 *Skeptical Inquirer*. År 1992 gav filosofen Paul Kurtz (1925–2012), som hade en ledande roll i rörelsen, ut boken *The New Skepticism*. Där hävdade han att det finns ett nära samband mellan rörelsens ideal och klassisk filosofisk skepticism. Men det sambandet är allt annat än tydligt. Den klassiska filosofiska skepticismen uppställde påståendet att nästan all

mänsklig kunskap egentligen är omöjlig. Motståndsrörelsen mot pseudovetenskap, som Kurtz själv företrädde med stor framgång, hävdar ju tvärtom att mänsklig kunskap i högsta grad är möjlig, i synnerhet den kunskap som uppnås med vetenskaplig metod.

Pseudovetenskaplig skepticism

Sedan dess har en tredje form av skepticism fått en framträdande roll, nämligen *pseudovetenskaplig skepticism*. De som förnekar klimatvetenskapen kallar sig ”klimatskeptiker”. En dansk författare som specialiserat sig på att be tvivla miljövetenskapen och underskatta miljöproblemen

kallar sig "skeptisk miljövän" ("sceptical environmentalist"). Det kreationistiska Discovery Institute beskriver sig själva som företrädare för en "skeptisk" syn på evolutionen.

Det är faktiskt inte helt obefogat att använda termen "skepticism" i samband med dessa och andra former av pseudovetenskap. Deras metod kan nämligen beskrivas som en punktvis tillämpning av den filosofiska skepticisms metod. Medan de filosofiska skeptikerna tillämpar det radikala tvivlet på allt vi tror oss veta, så tillämpar de pseudovetenskapliga skeptikerna detta tvivel bara på sådan kunskap som de av något skäl ogillar.

Det karaktäristiska för det radikala tvivlet är att man inte böjer sig för motargument så länge som det alls är logiskt möjligt att upprätthålla sin först framlagda ståndpunkt. Pseudovetenskapens företrädare uppvisar samma resistans mot motargument, men som sagt bara i vissa utvalda frågor. Om du till exempel påtalar att homeopatiska preparat är så utspädda att det inte finns en enda molekyl kvar av den förmodat verk samma substansen, så kommer homeopaten att svara med en fantasifull men helt obelagd teori om att vattenmolekyler behåller ett slags minne av de molekyler som de varit i närheten av. Om du påtalar

Det karaktäristiska för det radikala tvivlet är att man inte böjer sig för motargument så länge som det alls är logiskt möjligt att upprätthålla sin först framlagda ståndpunkt.

att homeopatiska behandlingar inte har visats ha effekt i kliniska prövningar, kommer homeopaten att hävda att deras behandlingar visserligen har minst lika starka effekter som konventionella mediciner, men att dessa effekter inte framträder just i kliniska prövningar. Och så vidare. Homeopater och företrädare för andra pseudovetenskaper håller fast vid sin ståndpunkt med samma envetenhet som en filosofisk skeptiker uppvisar när han till exempel gör gällande att vi inte existerade i går utom kom till alldeles nyss, kompletta med minnen och allt.

Men det finns förstås en alldeles avgörande skillnad. Den filosofiska skeptiker som förfäktar uppfattningen att du inte existerade i går tror naturligtvis inte själv på detta. Hon vidmakthåller inte denna ståndpunkt för att övertyga dig om att den är sann, utan för att bibringa dig en kunskapsteoretisk insikt, till exempel om omöjligheten av full säkerhet i empiriska frågor. Den pseudovetenskapliga skeptikern tror själv i allmänhet på de "skeptiska" argument som kan riktas mot ett litet urval av vår empiriska kunskap, ett urval som är anpassat för att hägna de pseudovetenskapliga teorier han eller hon tror på. Det är denna selektivitet, mer än någonting annat, som förvandlar den filosofiska skepticisms metod, nämligen det radikala tvivlet, till ett vapen i händerna på vetenskapsförnekare och företrädare för allehanda pseudoteorier.

Hur undviker vi missförstånd?

Vi möter alltså idag tre helt olika former av skepticism: filosofisk skepticism, vetenskaplig skepticism och pseudovetenskaplig skepticism. För att undvika missförstånd behöver man ofta komplettera ordet "skepticism" med en

bestämning som klargör vilken av de tre typerna av skepticism som åsyftas. Så till exempel är det angeläget att förklara att de skeptiker som engagerar sig i försvaret av klimatvetenskapen är förespråkare för vetenskaplig skepticism, vilket är raka motsatsen till den pseudovetenskapliga skepticism som förnekarna av klimatvetenskap ägnar sig åt.

Personligen föredrar jag en helt annan terminologi. I stället för "vetenskaplig skepticism" skulle jag vilja att vi talar om "försvar av vetenskapen", och om oss själva som "vetenskapsvärnare" eller "vetenskapsförvarare" (på engelska "science defenders"). Ett viktigt skäl till detta är att talet om "skepticism" kan ge det felaktiga intrycket att rörelsen har en kunskapssyn som på något sätt skulle skilja sig från gängse vetenskapliga tänkesätt. Ett bra sätt att undanröja detta missförstånd kan vara kalla försvaret av vetenskapen för – just – försvar av vetenskapen.

Sven Ove Hansson